

תיירות מורשת בשטחי מריבה: הגן הלאומי 'עיר דוד' בירושלים

שחר שילה^{1,2} ונגה קולינס-קריינר²

1. המחלקה לניהול מלונאות ותיירות, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

2. החוג לגאוגרפיה ולימודי סביבה, אוניברסיטת חיפה

(shiloshahar@gmail.com; nogack@geo.haifa.ac.il)

מחקר זה בוחן את תהליכי התפתחותו של אתר תיירות מורשת מרכזי בישראל – הגן הלאומי 'עיר דוד'. אתר מורשת זה, התפתח במרחב רווי מחלוקות, ותוך שני עשורים הפך לאתר משמעותי בירושלים, המושך אליו מאות אלפי מבקרים בשנה. מחקר זה מתמקד בתהליכי התפתחות האתר, ובגורמים אשר השפיעו על התפתחות זו. לצד זאת, התמקדנו בשאלה כיצד השפיעו המחלוקות על התפתחות האתר, ומה אופי יחסי הגומלין בין אתר המורשת לקיומם של הסכסוכים במרחב?

המחקר נערך בשיטות איכותניות ונשען על שלוש שיטות (מעולם זה), המקנות לו את מהימנותו: א) ראיונות עומק חצי-מובנים עם 43 בעלי עניין מרכזיים בפרויקט התיירות ב'עיר דוד'; ב) ניתוח של חומרים כתובים של בעלי העניין; ג) בחינת מסמכים היסטוריים וארכיוניים. גישה משולבת זו, אפשרה לעמת את ממצאי הראיונות עם עדויות כתובות, המתעדות אירועים שהתרחשו במרחב המחקר. המחקר מנתח את התפתחות האתר תוך חלוקה לתת-תקופות היסטוריות. לצד תת-התקופות, מציג המחקר את תפיסות בעלי העניין המרכזיים בחלוקה לדרת ותפקיד, ואת הקשר בין החפירות הארכאולוגיות, תוך ניתוח הנושאים והתהליכים המעורבים בהתפתחות המחלוקת. לסיכום, מוצעת תבנית תאורטית לניתוח התפתחותם של אתרי תיירות מורשת במרחבים בהם שוררות אי-הבנות. **מילות מפתח:** ירושלים, ארכאולוגיה, תיירות, מורשת, קונפליקט, מחלוקת.

Heritage Tourism in Contested Areas: The City of David, Jerusalem

Shahar Shilo, Industry Relations - Hotels & Tourism Management Dept., Ben Gurion University of the Negev, Department of Geography and Environmental Studies, University of Haifa;
Noga Collins-Kreiner, Department of Geography and Environmental Studies, University of Haifa

This study examines the development of a major heritage tourism site in Israel – the City of David National Park in Jerusalem. The heritage site evolved into a contested area, which in two decades has become an important site in Jerusalem, attract hundreds of thousands visitors a year. The present study focuses on the site development processes and the factors that influenced this development. Likewise the study shows how conflicts affect site development, and what is the nature of the interaction between the heritage site and the existence of controversies in the area?

The study was conducted using qualitative methods and relies on three methods from this world, that enhance its credibility: a) semi-structured in-depth interviews with 43 key stakeholders in the City of David tourism project; b) Stakeholder-written Materials Analysis; c) Examination of historical and archival documents. This integrated approach enabled the findings of the interviews to be contradicted with written evidence documenting events that occurred in the research area. The study analyzes the development of the site, divided into historical sub-periods. Besides, the study presents key stakeholders' perceptions of religion and role, and the relationship between archaeological excavations, analyzing the issues and processes involved in conflict development. In conclusion, a theoretical framework is proposed for analyzing the development of conflicts in areas of heritage tourism. **Key Words:** Jerusalem, archeology, tourism, heritage, conflict, controversy.

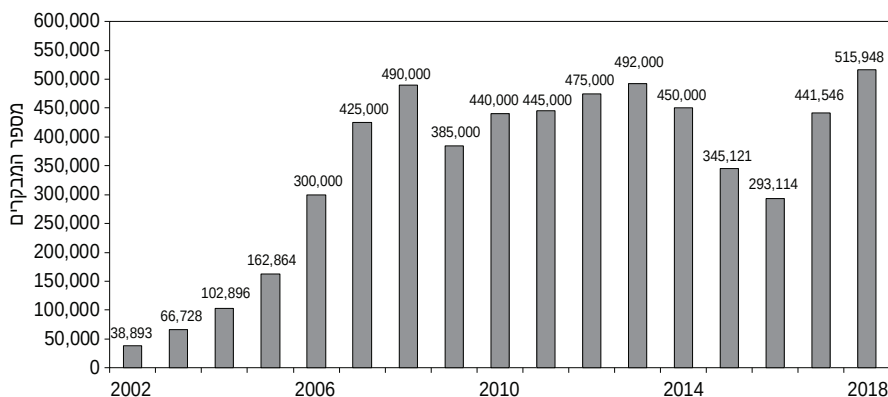


איור 1: תמונת עיר דוד בירושלים

מבוא

ספרות המחקר מצביעה על קשר בין קיומם של אתרי תיירות מורשת לבין קיומן של מחלוקות (Poria and Ashworth 2009). עם זאת נראה, כי למרות מחקרים רבים בתחום, טרם נחקרו די הצורך תהליכי התפתחותם של אתרי תיירות מסוג זה, וטרם הובהר מה יחסי הגומלין ביניהם.

מחקר זה בוחן באופן מקיף את תהליכי ההתפתחות של הגן הלאומי 'עיר דוד', המהווה כיום אתר תיירות מורשת מרכזי בישראל (איור 1). אתר 'עיר דוד' התפתח כאתר מורשת במרחב רווי מחלוקות, ותוך שני עשורים הפך לאתר משמעותי, המושך אליו מאות אלפי מבקרים בשנה (איור 2) (שילה 2012). המחקר התמקד בתהליכי התפתחות האתר, ובגורמים אשר השפיעו על התפתחותו. לצד זאת, נשאלת השאלה כיצד השפיעו העימותים על התפתחות האתר, ומה אופי יחסי הגומלין בין אתר המורשת לקיום המחלוקת במרחב?



איור 2: מספר המבקרים באתר 'עיר דוד' בשנים 2002–2018

בהתאמה נקבעו שאלות המחקר העיקריות:

1. כיצד התפתח (היסטורית) אתר התיירות 'עיר דוד' מהקמתה של עמותת אלע"ד¹ (1986) ואילך? מה היו התהליכים שהתרחשו וההחלטות שנתקבלו במהלך תקופת המחקר (1986–2014), אשר הביאו את האתר למעמדו הנוכחי?

1 אלע"ד (שפירושו – אל עיר דוד) נרשמה במשרד רשם העמותות בספטמבר 1986 כעמותה, שמטרתה המוצהרת הינה "חיזוק הקשר היהודי לירושלים לדורותיה, על ידי סיורים, הדרכה, אכלוס והוצאת חומר הסברה", הוקמה על ידי דוד בארי, אשר השתחרר אז משירות קבע בצה"ל. הקמת העמותה מהווה נקודת מפנה בהתפתחות האתר, השוכן בתוך שכונת מגורים ערבית צפופה ומהווה חלק מהכפר סילוואן (רפפורט 2009). מקור: <http://www.justice.gov.il/Units/RasutHataagidim/units/RashamAmutot/services/Pages/MaagarAmutot.aspx>

2. כיצד תופסים בעלי העניין השונים ב'עיר דוד' את התפתחותו, תפקידו ומשמעותו של האתר במחלוקת הדתית, הלאומי והפוליטי?²
 3. מה היה חלקן של החפירות הארכאולוגיות בהקמת אתר התיירות, ומהו הקשר בין החפירות הארכאולוגיות לבין המחלוקת?
 4. ניסיון להצגת מסגרת תאורטית לניתוח התפתחותם של אתרי מורשת במרחב של מחלוקת.
- המחקר שנערך בשיטות איכותניות, התמקד במגוון נרחב של בעלי עניין, אשר השפיעו ומשפיעים על הקמת האתר והתפתחותו.
- להלן קבוצות בעלי העניין שזוהו במחקרנו:

שם הקבוצה	מאפיינים מרכזיים
אנשי עמותת אלע"ד	מגוון בעלי תפקידים בכירים בעמותת אלע"ד בעבר ובהווה
נציגי הרשויות הסטטוטוריות	רשות העתיקות, עיריית ירושלים, רשות הטבע והגנים הלאומיים, גורמי ממשלה וביטחון
תושבי סילוואן הפלסטינים, פעילי עמותות שמאל, פעילי שלום ופעילי זכויות אדם	מגוון גופים העוסקים בהתנגדות פוליטית לפעילותה של עמותת אלע"ד במרחב סילוואן-עיר דוד.
הארכאולוגים חופרי 'עיר דוד'	ארכאולוגים שחפרו בעבר או חופרים בהווה במרחב הגן הלאומי 'עיר דוד'

מצאנו כי החפירות הארכאולוגיות שנערכו ב'עיר דוד' היוו זרז מרכזי בהתפתחות התיירות, כמו גם בעימותים, באתר. להלן סקירה תמציתית לתולדות החפירות (הרבות) שנערכו באתר:

שם החוקר/ים	שנות החפירות
אדוארד רובינסון (Edward Robinson)	1838
צ'ארלס וורן (Charles Warren) (מטעם הקרן הבריטית לחקירות א"י - P.E.F)	1867
קונרד שיק (Conrad Schick) (מטעם הקרן הגרמנית לחקירת א"י D.P.W)	1881
פרדריק בליס (Frederick J. Bliss) וארצ'יבלד דיקי (Archibald C. Dickie) - P.E.F	1898
לואי-אוגוסט ונסאן (Louis-Hugues Vincent)	1909-1911
ריימונד וייל (Raymond Weill)	1913-1914; 1923-1924
רוברט מקאליסטר (Robert A. Stewart Macalister) וג'ון גארו דנקן (John Garrow) - P.E.F (Duncan)	1923-1925
ג'ון וינטר קרפוט (John Winter Crowfoot) וג'ורג' פיטסג'רלד (George M.) - P.E.F (Fitzgerald)	1927-1929
קתלין קניון (Kathleen Mary Kenyon)	1961-1967
דוד אוסישקין	1969
דוד אדן בייביץ'	1977
יאאל שילה	1979-1985
אלי שוקרון ורוני רייך	1995-2012
דורון בן עמי	2007-2012

2 המחלוקת שזוהו ב'עיר דוד' רבות ומגוונות. ניתן לומר כי מדובר באתר השרוי בעימות תמידי בין בעלי עניין רבים. הרחבה אודות הנושא תובא בהמשך המאמר, אך ראוי לציין כי האתר מהווה כר פורה למחלוקות לאומיות ובינלאומיות בין ישראלים ופלסטינים ותומכיהם, כאשר לצד אלה קיים עימות דתי מובהק בשל הקרבה להר הבית, ובשל העובדה כי האתר מכיל מורשות דתיות המקודשות לבעלי עניין. במרחב סילוואן - 'עיר דוד' ניכר גם עימות בעל אופי חברתי-כלכלי בין האוכלוסיות השונות המתגוררות במקום וכן קיימות מחלוקות בנושאים של שימור מול פיתוח, אסתטיקה, שימושי מרחב וכיו"ב.

מאמר זה מנסה – לצד מענה על שאלות המחקר המרכזיות – לגבש מסגרת תאורטית לניתוח התפתחותם של אתרי מורשת במרחב של קונפליקט, אשר תיתן מענה להתפתחות עתידית של אתרים דומים במרחבים נוספים בארץ ובעולם.

בסקירת הספרות נציג את הנושאים החיוניים למחקרנו. בראש וראשונה נושא תיירות המורשת, תוך הצגת מורכבות הנושא והיותו רב-תחומי ורב היבטים. לאחר מכן נסקור את נושא המחלוקות בעולם התיירות, תוך הבאת דוגמאות מאתרי תיירות מורשת. בהמשך, מוצגות תולדות המחקר והתפתחות התיירות ב'עיר דוד', לאור החפירות הארכאולוגיות והפיתוח התיירותי במרחב וכמו כן העימותים באתר תיירות המורשת – הגן הלאומי 'עיר דוד'.

תיירות מורשת כמוקד לסכסוכים

ענף תיירות המורשת מהווה את אחד הענפים המשמעותיים המתפתחים כיום בתיירות העולמית. הספרות מצביעה על קשר מובהק בין מורשת והיסטוריה, אך מובן כי המושג תיירות מורשת, נתון להגדרות שונות הנובעות מהבדלי גישות ושוני בתפיסות העולם של החוקרים העוסקים בתחום זה.³ אסכולה מחקרית גורסת כי תיירות המורשת משמשת במקרים רבים, לצרכים כלכליים ופוליטיים, והיא מצויה במרחבים בהם שוררים סכסוכים שונים (Poria and Ashworth 2009).

'ספקי' תיירות המורשת מהווים גורם משמעותי בפיתוח הענף, וזאת ממניעים שונים לפיתוח אתרים מסוג זה. Hewison (1987) מצוין כי ארגונים המהווים ספקי מורשת (הן ברמת הזים והן ברמת הריבון), בשונה מאתרי תיירות אחרים, אינם מונעים בהכרח מסיבות כלכליות. תפיסה זו נתמכת במחקריהם של אחרים ובהם: Poria, Butler and Airey (2003, 2004); Timothy and Boyd (2003); Cohen-Hattab and Shoval (2015). ספקי התיירות מציגים מספר סיבות לפעילותם בתחום המורשת: חשיבות כלכלית (Edgell 2006); חשיבות פוליטית (Tunbridge and Ashworth 1999; Palmer 2003; Howard 1996); חשיבות חברתית-תרבותית (Ballesteros and Ramirez 2008, Biran 2007), חשיבות מדעית (Biran 2008) וחשיבות חינוכית (Austin 2002).

אתרי תיירות חשופים לסכסוכים מתחומים שונים ומגוונים. מחקר זה מאמץ את גישתו המורחבת של Thomas (1992) המגדיר את הקונפליקט כ"מצב בו קיימת תלות הדדית בין שני גורמים או יותר, אשר ביניהם קיימת אינטראקציה כלשהי במצב של חוסר הסכמה ומחלוקת, ואשר מעשיהם יכולים להשפיע אלה על אלה". הגדרה רחבה זו מייצגת את פרשנותנו למונח קונפליקט, כפי שיבוא לביטוי בדבריהם של בעלי עניין שונים, המגדירים את מרחב המחקר, כאתר עתיר מריבות. החוקר Cresswell (1996) טוען כי אנשים יוצרים אמונות אידאולוגיות הקשורות למקום, וכן מנהגים

3 הגדרות תחום תיירות המורשת שונות ומגוונות. להלן כמה דוגמאות להגדרות כאלה: תיירות המבוססת על המורשת, העומדת בבסיס המוצר התיירותי, היא המקור למוטיבציה המרכזית לביקור (Swarbrooke 1994). Poria ואחרים (2003) מגדירים תיירות מורשת כתת-קבוצה בעולם התיירות, אשר בה המוטיבציה לביקור נשענת על מאפייני האתר, כפי שנתפסים על ידי התייר ביחס למורשתו שלו. חוקר התיירות הבריטי Herbert (1995) מצוין בקשר לכך כי הקושי להגדיר מורשת נובע מכך שאנשים שונים מייחסים משמעויות שונות למושג זה. מילון אוקספורד (1983) מציע הגדרה פשוטה במילים הבאות: "כל אשר הורש או יורש בעתיד". עם זאת ניכרת הסכמה בין כל האסכולות המצויות בספרות, על כך שקיים קשר בין המורשת לעבר (Nuryanti 1996).

המבוססים על מה שהם רואים כראוי ומתאים למקום "in place", או שאינו ראוי "out of place".⁴ לדבריו מנהגים אלה, מקנים למקומות השונים משמעויות ההולמות את תפיסתם הסובייקטיבית ואת פרשנותם לחשיבות המקומות. אתרי מורשת מהווים לעיתים קרובות מוקד לסכסוכים (לוינסון 2011). כך למשל, הכותל המערבי, כנסיית הקבר או הר הבית, כולם דוגמאות לאתרי מורשת דתיים בירושלים שבהם שוררים עימותים (Cohen-Hattab and Shoval 2010; Cohen-Hattab 2010; Olsen and Ron 2013; 2015). מרכז מורשת נוסף בירושלים המצוי בעימות מתמיד הינו הר ציון (בר 2007).

בשל האופי הרב-תרבותי ורב-דתי של מדינת ישראל, מתקיימים בה חילוקי דעות ומחלוקות רבות. כך המצב בהר הבית בירושלים (צדקיהו 2015) בו מתקיים סכסוך פוליטי-דתי-לאומי; במסגד שיהאב א-דין, הסמוך לכנסיית הבשורה בנצרת (Cohen-Hattab and Shoval 2007) שם מתקיים סכסוך דתי מובהק בין מוסלמים לנוצרים, באוניברסיטה המורמונית בהר הזיתים בה מתקיים סכסוך דתי בין יהודים לנוצרים מורמונים. גם בגנים הבהאים שבחיפה (Collins-Kreiner et al. 2013), קיימת מחלוקת חברתית-דתית וכלכלית בין תושבי השכונה לבין הבהאים שהם בעלי המתחם. הסכסוך הישראלי-פלסטיני מקבל גם הוא ביטוי תיירותי נרחב באתרים בירושלים (Olsen and Ron 2013) וכך ניכרות עקבותיו של הסכסוך באתרי המורשת של קרבות מלחמת העצמאות, בהם מודגש במרבית המקרים רק הנרטיב היהודי-ציוני, ללא התייחסות לנרטיב הלאומי הפלסטיני או הערבי-ישראלי. מחקרים רבים בתיירות, עוסקים במחלוקות הקשורות בפיתוח האתר אל מול המתרחש בסביבתו (צינמן 2008; Faulkner and Tideswell 1997; Beeton 2006). מודלים תיירותיים שונים עוסקים נוסף לכך במערכת היחסים ובמחלוקות המתפתחות על פני ציר הזמן בין התיירים המבקרים באתר לבין האוכלוסייה החיה במרחב התיירותי (Reisinger 2009).

אתרי תיירות מורשת רבים מתקיימים כיום במרחב של מחלוקת ודוגמאות בולטות הן: הכותל המערבי (קונפליקט לאומי-דתי-פוליטי בין יהודים ומוסלמים ובין יהודים בני זרמים שונים ביהדות), מסגד שיהאב א-דין וכיכר המריבה בנצרת (קונפליקט דתי ופוליטי בין מוסלמים לנוצרים), כנסיית הקבר (סכסוכים דתיים בין זרמים נוצריים על זכויות ובעלות על חלקי הכנסייה השונים), אתר ההנצחה Ground Zero בניו יורק (עימות בין משפחות הנספים לבין הרשויות אודות אופי ההנצחה), אתר המורשת העולמי של אונסק"ו – Chichen Itza במקסיקו (קונפליקט כלכלי-חברתי סביב נושאי שימור מול פיתוח וקונפליקט בין הרשויות לאוכלוסייה המקומית בדבר זכויות כלכליות מהאתר), תל דיבון (Dhiban) שבירדן (גם כאן קונפליקט כלכלי בין הרשויות לאוכלוסייה המקומית), אתר מורשת עולמי – עמק קטמנדו (Kathmandu) בנפאל (קונפליקט בין שימור לבין פיתוח תיירותי), אתר מורשת עולמי – פטרה (Petra) בירדן (מחלוקת בין הרשויות לאוכלוסייה הבדווית המקומית משבט 'בדול', הטוענת ליותר זכויות באתר, העיר מרדין (Mardin) במזרח טורקיה (האוכלוסייה הכורדית המקומית מול השלטון הדורש נאמנות מוחלטת לרפובליקה הטורקית), בתי הכנסת בחלב (Aleppo) שבסוריה (עימותים דתיים בין יהודים ותומכיהם לבין אוכלוסייה מקומית) וכו'. בחינה של

4 ראו למשל התנהגות קבוצות אוכלוסייה שונות בכותל המערבי, המבקשות לנהוג באופן שונה מהנורמות הדומיננטיות במרחב, אלה הנקבעות על ידי החברה היהודית אורתודוקסית באמצעות הגוף הקרוי "הקרן למורשת הכותל". קבוצות שונות של בעלי עניין במרחב הכותל (למשל: 'נשות הכותל', התנועה הקונסרבטיבית או היהדות הרפורמית) מנסות לקיים את אמונתן ופולחניהן, תוך מתן פרשנות משלהן ולהתנהגות הולמת באזור הכותל.

אתרים אלה ואחרים, מראה כי העימותים הם בבחינת טבע שני לאתרי תיירות מורשת, שכן הם נובעים לעיתים תכופות מהפעילות התיירותית המתרחשת באתר (Weidenfeld and Ron 2008). מן הספרות עולה כי באתרי "תיירות מורשת" קיימות מחלוקות שונות הקשורות לסיבות וגורמים שונים ומגוונים (Shilo and Collins-Kreiner 2019).

התפתחות המחקר הארכאולוגי והתיירות בירושלים ובי"עיר דוד'

לאורך היסטוריה ארוכת השנים יחדה ארץ ישראל במורשתה הדתית, תרבותית והיסטורית עשירה (כהן-הטב 2006). מורשת ייחודית זו משכה מבקרים כבר מימי קדם לארץ בכלל ולירושלים בפרט. בעקבות סיפורי המקרא וסיפורי הברית החדשה עברו אתרים רבים ברחבי הארץ תהליך התקדשות (Olsen and Ron 2013), והיו לאבן שואבת לצליינים ולמבקרים שהגיעו לארץ ממניעים דתיים (לימור 1998). תהליך זה של התקדשות אתרים בארץ ישראל הגיע לשיאו בירושלים, בה ראו בני שלוש הדתות המונותאיסטיות – יהדות, נצרות ואסלאם – עיר קדושה, שאדמתה נתפסת כ"אדמת קודש" (בן אריה 2001). ירושלים עמדה במוקד הביקור הצלייני בארץ ישראל ואתריה משכו אליהם תיירים, בני עדות ודתות שונות (Cohen-Hattab and Shoval 2015).

לצד הפיתוח התיירותי המהיר שעברה ארץ ישראל במאה ה-19, התפתח גם תחום המחקר הארכאולוגי, שיצר עניין רב בעולם כולו. ירושלים, שעמדה במוקד מחקרים אלה, החלה לעורר התעניינות בינלאומית שגדלה והלכה עם הזמן (בן אריה 1977). כך גם 'עיר דוד' שהיתה לאבן שואבת עבור הארכאולוגים כבר מראשית הדרך והמחקר הארכאולוגי באתר שהחל למעשה בשנת 1838 עם פעילותו של חוקר המקרא אדוארד רובינסון, ונמשך עד היום (רייך 2011). בחינת הספרות בתחום זה מצביעה על כך שהמחקר הארכאולוגי כשלעצמו, הינו גורם מרכזי למחלוקת בירושלים. המחלוקת הארכאולוגית נסובת בין היתר סביב שאלת אמינותם ההיסטורית של סיפורי המקרא וסביב יכולתה של הארכאולוגיה להוכיח או לשלול את אמיתות סיפורי התנ"ך, בחלקם או במלואם (לויין ומזר 2002).

בי"עיר דוד' לובשת המחלוקת הארכאולוגית גוון פוליטי, לאומי ודתי, בהיותה שחקן מרכזי במאבק על עתידה הפוליטי של ירושלים (גולד 2008). מחלוקת זו קשורה בטבורה לסכסוכים נוספים בי"עיר דוד', שכן הצדדים עושים שימוש בפרשנויות ארכאולוגיות לחיזוק טענותיהם ותפיסת עולמם הפוליטית.⁵ מחקרים קודמים כבר עמדו על כך, כי הגן הלאומי 'עיר דוד', המייצג מורשת ישראלית, יהודית וציונית (Noy 2012), התפתח במיקומו הנוכחי הודות לתיירות המורשת בעקבות החפירות הארכאולוגיות שנערכו בו מאמצע המאה ה-19 ועד ימינו (שילה 2012). גם השימוש התיירותי בשם 'עיר דוד', ולא בשמו הערבי של האתר סילוואן,⁶ הינו נושא מרכזי בסכסוך הלאומי-פוליטי האופייני כל כך למזרח ירושלים (Noy 2012). סקירה (תמציתית) זו, מובילה אל שאלות המחקר העוסקות בהתפתחותם של אתרי תיירות מורשת במרחב של מריבה, תוך התמקדות במקרה של הגן הלאומי 'עיר דוד'.

5 להרחבה בסוגיית השימוש בטיעונים ארכאולוגיים ודתיים במאבק הלאומי על ירושלים, ראו את ספרו של דורי גולד: המערכה על ירושלים – האתגר המדיני של ישראל, הוצאת ידיעות אחרונות וספרי חמד, ירושלים 2008.

6 השם סילוואן משמר את השם היווני Siloam, שהינו תרגום של השם העברי שילוח במקרא. גם בתרגום השבעים של התנ"ך ליוונית, הפך השם שילוח ל-Siloam, אשר שובש לימים לשם הערבי סילוואן. להרחבה ראו: ברקאי, ג' (2006). "עיר דוד – מילון מושגים", מחקר עיר דוד וירושלים הקדומה, דברי הכנס השביעי (א' מירון, עורך), ירושלים, מכון מגלי"ם, כרך 1, עמ' 7-19.

גישות ושיטות המחקר

לנוכח מורכבות הנושא, נעשה כאן שימוש בגישת מחקר איכותנית רחבה, המשלבת שיטות מחקר מתחום מדעי החברה, לצד שיטת מחקר היסטורית מתחום מדעי הרוח. המחקר האיכותני מניח כי לא קיימת מציאות אובייקטיבית אחת, אלא מספר פרשנויות של אותה מציאות, היוצרת עבור המתבונן מציאות סובייקטיבית משלו (צבר-בן יהושע 2001). לצורך חשיפת הסיבות של בעלי העניין והבנתן, נבחרה אסטרטגיית מחקר איכותנית משולבת, שנמצאה יעילה במחקרים שמטרתם לחשוף משמעויות שונות בתופעה הנחקרת (שקדי 2003). המחקר האיכותני מייחס חשיבות למשמעות התופעה הנחקרת, כפי שזו נתפסת בעיניהם של הנחקרים (צבר-בן יהושע 2001). אסטרטגיית מחקר איכותנית זו, מאפשרת לחשוף את סיפוריהם ואת מניעיהם של בעלי העניין הפועלים במרחב המחקר הזה שהוא אתר התיירות 'עיר דוד'.

מטבע הדברים עוסק המחקר הזה בחשיפת הנרטיב של בעלי העניין שהינו סיפור סובייקטיבי, מתוך נקודת מבטו של המספר ומגלם בתוכו ערכי יסוד, תפיסות עולם, נורמות ופרשנות למכלול המצבים שסביבו. נוסף על כך נעשה שימוש בשיטת המחקר ההיסטורי, לשם חשיפת אירועי העבר אשר הובילו להתפתחות אתר המורשת 'עיר דוד'.

בימי קיומו כתחום דעת, עבר המחקר ההיסטורי תנודות ותהפוכות רבות עם שינויים מרחיקי לכת, מימיו של הרודוטוס שכתב היסטוריה במאה ה-5 לפסה"נ. לפני מאה שנים עוד סברו היסטוריונים בעלי שיעור קומה, כי עובדות הן אובייקטיביות וממתינות להיסטוריון שיגלה ויחקור אותן, אולם בעשורים האחרונים התפתחה גישת מחקר אחרת, ביקורתית, הגורסת שגם ההיסטוריה הינה תחום מחקר סובייקטיבי המושפע מאופיים של העוסקים בו. כיום מקובלת ההנחה, כי העובדות אינן שוכנות עוד ב"קודש הקודשים של מקדש העובדות", אלא הן עצמן חלק מתהליך של פרשנות נרטיבית סובייקטיבית, המהווה חלק מעבודתו של ההיסטוריון (וינריב 1987). במילים אחרות של קולינגווד (1987), "ההיסטוריה היא בגדר הערכה ביקורתית של העדויות העומדות לרשות החוקר ועיון מחדש של ההיסטוריון במחשבות כתבי העבר ומושאי תיאורם". ברוח זאת, מקובלת כיום בעולם ההיסטוריה הערכתו של הפילוסוף קרל פופר, הגורס כי לא תיתכן שום היסטוריה של העבר 'כפי שאירע ממש'; כי אם ייתכנו רק פירושים היסטוריים, ואף אחד מהם לא יהיה סופי (פופר 2003).

מאמר זה נשען לפיכך על שלוש שיטות מעולם המחקר האיכותני אשר מקנות לו את מהימנותו:

1. **ראיונות עומק חצי-מובנים:** עם 43 בעלי עניין מרכזיים בפרויקט התיירות 'עיר דוד'. ראיונות אלה איפשרו להתחקות אחר תפיסות עולמם של בעלי העניין, שהשפיעו על פרויקט התיירות 'עיר דוד', תוך הערכת הנסיבות המניעות את מעשיהם לאור תפיסתם את אופי ועוצמת הקונפליקט שתואר לעיל.
2. **ניתוח טקסטים:** בדומה למחקר של Rickly-Boyd (2012), נעשה כאן שימוש בשיטת מחקר איכותנית-משולבת הכוללת ניתוח טקסטואלי של חומרים כתובים, לצד ניתוח טקסטים שהופקו מראיונות חצי-מובנים. הניתוח הביקורתי סייע ליציבות המחקר ומהימנותו, שכן הטקסטים עצמם איפשרו גישה לתפיסות עולמם של בעלי עניין, אשר לא יכלו להתראיין למחקר זה. הטקסטים המופיעים בפרסומים שונים של בעלי העניין, משקפים את תפיסת עולמם ואמונתם והבנת סביבתם ובעיקר את הנרטיב שלהם (שקדי 2003). הטקסטים האמורים נותחו על פי

קטגוריות שנגזרו מהתייחסות הטקסטים לשאלות המחקר, שעל פיהן נותחו הדברים באופן ביקורתי, כמקובל במחקר איכותני.

3. **מחקר היסטורי:** שילוב הגישות מעולמו של ההיסטוריון, סייעה לחשיפת תהליכים והבנת התרחשויות, שאירעו במהלך התפתחותו של אתר המורשת 'עיר דוד', במרחב בו שוררים סכסוכים רבים. בחינת מסמכים היסטוריים כגון: תעודות, חוזים והסכמים, פרוטוקולים של דיונים וכן תוכניות ומסמכים ארכיוניים, איפשרה לעמת את ממצאי הראיונות עם עדויות כתובות, המתעדות אירועים ותהליכים שהתרחשו במרחב המחקר. המקורות ההיסטוריים נבחנו באופן ביקורתי ולאור ניתוח המסמכים והשוואתם למקורות המידע האחרים במחקר, ולפיהן גובשה פרשנות מחקרית, כמקובל בעולם ההיסטוריה.

ממצאים

תקופות מרכזיות בהתפתחות האתר

בשאלת המחקר הראשונה, הוצגה השערה כי ניתן יהיה לאפיין תקופות מרכזיות בהתפתחות האתר. המחקר הראה כי התפתחות האתר והתפתחות התיירות והמורשת, כפי שהיא באה לביטוי באתר כיום, התרחשה בשלבים מובחנים, אשר בפרספקטיבה היסטורית קצרת מועד מאפשרים ניתוח והבנה של סיבות ותהליכים. כך ניתן לראות, כי אתר תיירות המורשת 'עיר דוד' בצורתו הנוכחית, התפתח בחמישה שלבים היסטוריים עוקבים, אשר הביאו אותו למתכונתו הנוכחית, ואלה הם:⁷

1. 1986–1985, "לפני המבול" – טרם הקמת אלע"ד. חברת פמ"י המפעילה את האתר בשטח.⁸
2. 1991–1986, "כך הכל התחיל" – השנים הראשונות, עמותת אלע"ד עוסקת באיתור וקבלת בעלות על נכסים ב'עיר דוד'.
3. 1991–1995, "מחזון למציאות" – שנות התבססות של ההתיישבות היהודית החדשה ב'עיר דוד' בבתיים שנרכשו/פוזנו מאת יושביהם הפלסטינים. תיירות מועטה מגיעה לאתר.
4. 1995–2005, "חופרים לאמת" – חידוש החפירות הארכאולוגיות ופיתוח מואץ של האתר (שנת 3,000 לירושלים), חידוש התנועה התיירותית.
5. 2005–2014, "מעצבים מציאות" – מחפירות והתיישבות לתיירות מורשת. לצד המשך החפירות הארכאולוגיות, מפעילה עמותת אלע"ד עשרות תוכניות חינוכיות ותיירותיות, שתפקידן להביא מבקרים ישראלים (בדגש על צבא ומערכת החינוך).

7 שמות התקופות נגזרות מהנרטיב של עמותת אלע"ד, שעמדה במוקד המחקר. השמות משקפים את תפיסת עולמם של בעלי העניין מעמותת אלע"ד ותומכיהם, ולכן סביר להניח כי בעלי עניין אחרים עשויים לחלוק על שמות אלה.

8 חברת פמ"י (החברה לפיתוח מזרח ירושלים) הוקמה ב-1966, במשותף על ידי שר התיירות עקיבא גוברין וראש העיר ירושלים טדי קולק. בהקמת החברה היו שותפים: מנהל מקרקעי ישראל, עיריית ירושלים, החברה הממשלתית לתיירות, החברה הכלכלית לירושלים, החברה לפיתוח חוף ים המלח וחבל סדום, החברה לפיתוח חוף אילת ורשות הפיתוח (דבר 10.1.1966). כל אלה חברו לפיתוח התיירות בירושלים בשטח בן כ-500 דונמים, המצוי בקו התפר שבין העיר העתיקה והעיר החדשה. מדובר בשטחים שנפגעו ולא שוקמו מאז מלחמת העצמאות בשנים 1948 עד 1966. מנכ"ל החברה דאז יצחק יעקובי נתבקש בשנת 1985 על ידי ראש העיר טדי קולק (עם סיום חפירות המשלחת בראשות פרופסור יגאל שילה), להקים ב'עיר דוד' אתר תיירות מוסדר שיחל לקלוט קהל.

לצד המשך ההתיישבות, החלה אלע"ד לייחס חשיבות הולכת וגוברת להבאת מבקרים ותיירים ולהנחיל את מורשתה במרחב. פעילות זו נעשתה בשיתוף עם קבוצת בעלי העניין מטעם מוסדות המדינה והעירייה, אשר התגייסו לסייע בהנחלת המורשת היהודית-ציונית-לאומית. בעלי העניין הארכאולוגים נראים כאדישים לשלבים ההיסטוריים, בעוד שקבוצת בעלי העניין המתנגדים לפעילות עמותת אלע"ד מגיבים תמיד לשלבי ההתקדמות השונים, אך אף פעם אינם יוזמים או מעצבים את המציאות. קבוצה זו ממוקדת בניסיון למנוע כל פעילות של אלע"ד.

בתשובה לשאלת המחקר הראשונה נמצאו איפוא חמש תקופות עיקריות בהתפתחות האתר. המרואיינים התייחסו לשלבים השונים בהתפתחות האתר כמו גם להתפתחות הסכסוכים השונים המופיעים במרחב, בד בבד עם התפתחות האתר. נראה כי הסכסוכים במרחב השפיעו על התפתחות האתר ובמקביל גם הושפעו מהתפתחותו של האתר (ראיונות עם שפילמן 2015, הורביץ 2015, גרינברג 2015, סולימני 2015).

הסתבר כי על פני ציר הזמן, חלו שינויים במניעים של בעלי העניין בהקמת האתר והתפתחותו. בראשית הדרך, בשנת 1985, היו בעלי העניין המרכזיים גורמי שלטון מקומי ושלטון לאומי, אשר הנעתם היתה בעיקרה תרבותית וכלכלית. לאחר שינויים שהתחוללו במרחב בשלהי שנות השמונים של המאה העשרים (האינתיפאדה ותוצאותיה במזרח ירושלים), נכנסו לפעול בו בעלי עניין חדשים, שמניעיהם היו בעיקר לאומיים ופוליטיים.

תפיסת הקונפליקט בקרב בעלי העניין

בשאלת המחקר השנייה, הועלתה ההשערה כי תפיסת הקונפליקט תהיה שונה מבעל עניין אחד למשנהו. לאור זאת נבחנה תפיסת בעלי העניין הפועלים במרחב 'עיר דוד', באשר לחלקו של האתר במחלוקת הדתית, הלאומית והפוליטית. ניתוח הממצאים חשף את הפערים הגדולים בתפיסות בעלי העניין השונים את תהליכי התפתחות האתר, כמו גם את תפיסתם באשר לתפקידו ומשמעותו של האתר במחלוקת.

בהתאמה חולקו בעלי העניין לארבע קבוצות מרכזיות:

שם הקבוצה ומספר המרואיינים	מאפיינים מרכזיים
אנשי עמותת אלע"ד (7 מרואיינים)	מגוון בעלי תפקידים בכירים בעמותת אלע"ד בעבר ובהווה
נציגי הרשויות הסטטוטוריות (17 מרואיינים)	חלוקת משנה לרשות העתיקות; עיריית ירושלים; רשות הטבע והגנים; גורמי ממשלה וביטחון
תושבי סילוואן הפלסטינים, פעילי עמותות שמאל, פעילי שלום ופעילי זכויות אדם (13 מרואיינים)	מגוון גופים שמוקד פעילותם הינו התנגדות פוליטית למתחולל במרחב סילוואן-עיר דוד. חברי קבוצה זו פועלים במגוון דרכים נגד עמותת אלע"ד ופעילותה במרחב.
הארכאולוגים חופרי 'עיר דוד' (4 מרואיינים)	ארכאולוגים שחפרו בעבר או חופרים בהווה במרחב הגן הלאומי 'עיר דוד'

סביר להניח שתפיסת המציאות בקרב בעלי העניין השונים, מעוצבת רובה ככולה על ידי הנרטיבים הפוליטיים, הדתיים והלאומיים בהם הם אווזים. קיומם או אי-קיומם של סכסוכים ב'עיר דוד' ואופיים, נתפסים באופן שונה לחלוטין על ידי בעלי העניין. לאור זאת, תיאוריהם בנושא הסכסוכים

שונה באופן משמעותי ויש פערים ניכרים בין בעלי העניין בסוגיה זו. מנעד הנרטיבים כה רחב, עד כי אין כלל הסכמה בין בעלי העניין באשר לקיומם ואופיים של הסכסוכים.

כאשר מדובר באתר מורשת בעל חשיבות מקומית, לאומית ובינלאומית יש הסכמה רחבה בקרב מרבית בעלי העניין מכל הקבוצות. עם זאת בעלי עניין שונים מקרב קבוצת המתנגדים לפיתוח האתר 'עיר דוד' מחו על דרכי הצגת המורשת, כמו גם על הבולטות של הנרטיב הציוני-לאומי-יהודי-ישראלי, המוצג באתר לדעתם באופן חד-צדדי (ראיונות עם אופנהיימר 2015, מזרחי 2015, גרינברג 2015, אבו דאייה 2015, וכן Noy 2012).

בעלי עניין מקרב קבוצת המתנגדים ופעילי שלום, רואים את הסכסוכים ב'עיר דוד' כמוקד הדין, תוך שהם מתעלמים כליל מהיבט התיירות והמורשת הפועלים במקום. לאורה של תפיסת עולמם זו, מציגים בעלי עניין אלה את המחלוקת הלאומית והפוליטית ב'עיר דוד' כמוקד הסכסוך ומערערים על זכות קיומו של אתר תיירות המורשת הפועל במקום. עבורם, עדיף היה שהאתר כלל לא יתקיים במתכונתו זו. קיומו כאתר תיירות ומורשת פוגע לתפיסתם בזכויות היסוד של התושבים המבקשים לנהל את חייהם בשקט ובביטחון, ללא "האיום" שמהווה עבורם כביכול אתר המורשת 'עיר דוד' (ראיונות עם עופרן 2015; אופנהיימר 2015; אבו דאייה 2015; מסאלחה 2015).

ממצא מעניין נוסף שעלה במחקר מצביע על כך שהתדמית של עמותת אלע"ד והגופים הסטטוטוריים, יקרה לליבם של המעורבים בקיום האתר, והם עושים מאמץ להראות רגישות לצורכי הצד הפלסטיני בסכסוך. למרות תמיכתם הברורה בפיתוח אתר המורשת הלאומי 'עיר דוד', מקפידים המרואיינים משתי קבוצות אלו, לציין שהם מגלים רגישות רבה לחיי היומיום של התושבים בסילוואן וחלקם אף הדגישו את חשיבות השמירה על זכויות הפלסטינים בסילוואן (ראיונות עם גולדשטיין 2015; בארי 2015; מזר 2015; פינסקי 2015). ברוח זו הסבירו לנו בעלי עניין, כי הנהלת אלע"ד מעדיפה להעסיק עובדים מקומיים מתושבי הכפר (מזר 2015 ריאיון) וכן מקפידה לשמור על זכויות השכנים ועל רכושם, ואף סייעה בתיקון נזקים ותקלות במרחב המשותף (רגונס 2015 ריאיון). למרות הרגישות שגילו בעלי עניין אלה ביחס להיבטים היומיומיים בחיי התושבים, הרי שעברם ומורשתם, כמו גם זהותם הלאומית של תושבי סילוואן, אינם זוכים אצלם לעניין רב ומבחינתם אינם אמורים לקחת חלק בדיון מבחינת ההיבט התיירותי. לאור זאת, לא ייפלא כי הזהות והמורשת הפלסטיניים אינם זוכים לייצוג נרטיבי באתר המורשת 'עיר דוד'.

ניתוח ופרשנות של דברי בעלי העניין משני צידי המתרחס, חושפים פערים עמוקים. רבים מקרב הארכאולוגים, פעילי השלום וגורמים סטטוטוריים, רואים עצמם כבעלי המורשת ובעלי זכויות היסטוריות במרחב. עמדה מנוגדת מציגים בעלי העניין מקרב עמותת אלע"ד, ולצידם גם הגורמים הסטטוטוריים, הטוענים בתוקף לזכויות והגמוניה על 'עיר דוד', ומנמקים זאת באמצעות המחקר הארכאולוגי הקושר את העבר וההיסטוריה היהודיים עם ההתיישבות היהודית בעת המודרנית. ניתוח דברי בעלי העניין מציג תמונה מורכבת אשר לא מבוססת עדיין דיה על ספרות המחקר. למרות פערים אלה נראה כי מרבית בעלי העניין חולקים על תפיסת עולם משותפת באשר לזכות קיומה של 'עיר דוד' כאתר תיירות מורשת לאומי מרכזי.

קבוצת המתנגדים לקיומו של אתר המורשת במתכונתו הנוכחית, קטנה משמעותית מקבוצת התומכים. נראה כי חברי קבוצת המתנגדים, חולקים נרטיב פוליטי משותף, הגורס כי הסכסוך הלאומי הישראלי-פלסטיני חייב להסתיים בהסכם, אשר במסגרתו לא תהיה 'עיר דוד' חלק מירושלים שבשליטת מדינת ישראל. בעלי עניין אלה גורסים כי זהו מוקד הסכסוך, והם סבורים כי החזרת השטח לפלסטינים במסגרת הסכם מדיני, תפתור את הסכסוך המרכזי הקיים במקום.

חפירות ארכאולוגיות, תיירות ומחלוקות: יחסי הגומלין

בשאלת המחקר השלישית, שיערנו כי קיים קשר בין החפירות הארכאולוגיות לבין המחלוקת. מצאנו, כי תפיסת עולמם של בעלי העניין וראייתם את השפעת החפירות על המחלוקת, נובעת בעיקרה מהנרטיב הפוליטי בו הן אוזנות. זיהינו כי במוקד העניין מצויה שאלה מהותית אחת: מהו הפתרון הפוליטי העתידי הרצוי ל'עיר דוד'? השאלה המרכזית עוסקת איפוא, בריבונות על אתר המורשת, והיא עצמה מייצרת קונפליקט עוצמתי. במענה לשאלה זו, מצאנו כי ככל שבעלי העניין מצויים בצד הליברלי והשמאלי של המפה הפוליטית, כך הם רואים קשר בין קיום החפירות למחלוקות במרחב. לעומת זאת, ככל שבעלי העניין מצויים בצד הימני של המפה הפוליטית, כך הם תופסים את הסכסוך כעובדה קיימת, ואת סיבותיו כפוליטיות ולאומיות, ולפיכך הם נוטים לנתק את קיום החפירות מנוכחות המחלוקות במרחב.

על סמך ממצאי המחקר ניתן לומר, כי התמיכה בעריכת החפירות ב'עיר דוד', כמו גם ההתנגדות להן, נשענות על תפיסת עולם פוליטית הנוגעת לגורל הריבונות על השטח במסגרת הסכסוך הישראלי-פלסטיני. כל בעלי העניין מודעים היטב לחשיבות הממצאים הארכאולוגיים שנחפרו באתר ומעריכים את המורשת שמייצגים הממצאים, אך אלה המתנגדים לעריכת החפירות, גורסים ברובם כי "זכות ההווה גוברת על זכות העבר" (גרינברג 2015 ריאיון). כלומר, לתפיסתם קידום החפירות ומורשת העבר, פוגעים בזכויות התושבים החיים במקום כיום, ולאור זאת מתבטלת חשיבות החפירה.

ניתוח הממצאים באמצעות מודל מסגרת ההבנה (Framing)⁹

על מנת להעמיק את הדיון, נבחר המודל לניתוח מחלוקות, לסיוע בניתוח הממצאים. נמצא כי המודל של 'מסגרות ההבנה' (Collins-Kreiner et al. 2013) מתאים לבחינת התופעות של הסגה מרחבית (Spatial Transgression), ובמספר מחקרים אף זכה להכרה, ככלי יעיל לניתוח והבנה של

9 מודל זה מופיע בספרות המחקר, ונמצא יעיל ככלי לניתוח מחלוקות באתרי "תיירות מורשת" בעלי היבטים דתיים. השימוש נעשה על ידי חוקרים שונים ופורסם מספר פעמים (Collins-Kreiner 2008; Collins-Kreiner et al. 2013, 2015; Gatrell and Collins-Kreiner 2006). המודל המוצע מבחין בשלוש קטגוריות של מסגור (Framing), בהן נוקטים בעלי העניין במרחב המצוי בקונפליקט, ואשר בו ניכרת הסגה מרחבית:

- **מרחב פיזי** – בעלי העניין מתייחסים באופן שונה למרחב ולגאוגרפיה של האתר. תחושת המקום (Sense of Place) גורמת לנקודות מבט שונות זו מזו בדרך בה הם רואים את האתר במונח הפיזי. בעלי העניין מפרשים את המציאות הגאוגרפית באתר באופן סובייקטיבי, והדבר בא לביטוי באופן בו הם מספרים אודות האתר.
- **תהליך** – בעלי העניין רואים באופן שונה מהותית, את התהליכים שעברו על האתר במהלך שנות התפתחותו. על פי רוב הם אינם רואים עין בעין את התהליכים שהובילו את האתר הנתון למחלוקת, למצב בו הוא מצוי בעת עריכת המחקר.
- **ערכים** – אילו ערכים, תפיסות עולם ומשמעויות חברתיות של בעלי העניין, באים לביטוי במחלוקת הקיימת באתר ואילו ערכים באים לביטוי בתפיסות עולמם של בעלי העניין בהתייחסם למושא המחקר?

מחלוקות באתרי מורשת בעלי אופי דתי (Collins-Kreiner 2008; Collins-Kreiner et al. 2013). המודל המוצע מבחין בשלוש קטגוריות של מסגור, בהן נוקטים בעלי העניין במרחב המצוי בקונפליקט, ואשר בו ניכרת הסגה מרחבית. המסגרות האמורות מבחינות בהתייחסות בעלי העניין לקטגוריות הבאות:

מסגרת ההבנה	בעלי עניין מעמותת אלע"ד	בעלי עניין מהרשויות	בעלי עניין מתנגדים ופעילי שלום	בעלי עניין – חופרי 'עיר דוד'
המרחב הפיזי	<p>מתארים מרחב אסטטי, נקי, מושק, נעים ומרשים, אך ביקורתיים לגבי עצמם ומצפים להמשך הפיתוח וטיפול מלא בכל הסוגיות.</p> <p>"...הרחבנו את גבולות האתר, בעצם רתמנו את המרחב הציבורי והשכונה כולה להפוך להיות אתר תיירות באמצעות נוי גינוני, מוזיקה, שילוט, פיתוח פיזי של ריצוף, תאורה, מצלמות ואבטחה, מיתוג של העובדים, מפה ושילוט" (אנסבכר 2015 ריאיון).</p>	<p>לרובם תיאורים דומים לחברי קבוצת אלע"ד. לצד ביקורת עצמית וציפייה לשיפורים, ניכרת גאווה על פיתוח האתר.</p> <p>"... עיר דוד סילוואן זה משהו, אין לך איפה לחנות, איך להגיע, אין לך כלום, אתה חי בעולם שלישי... עיר דוד היא עולם שלישי והדיסוננס בין מרכז המבקרים בצופה או בבית המעיין או מתחת לאדמה ברחוב ההרודיאני במצבו הנוכחי לבין הכביש, החנייה הצומת והכאוס התווה ובוהו, נורא. כשאתה נכנס לחצר של יהודה מאל, אתה נמצא רגע ביוון לצורך העניין, אתה יוצא מ'בית הצופה' ועומד על שפת הכביש ואתה נמצא ברואנדה" (כהן 2015 ריאיון).</p>	<p>מתארים מרחב דורסני, פוגעני, מדיה, מכוער, תלוש מסביבתו, גס ובלתי אסתטי.</p> <p>"...כיום המצב בעיר דוד לדעתי הוא קטסטרופלי, כלומר אם אני נכנס כאדם שלא יודע כלום אבל רק מסתכל על ההיבט הפיזי, זה 'ברדק' דבר שהוא גובל במביש... התמונה שם היא לא יפה... הכל מאולץ הכל מריח מאילוצים, ממתח, מדברים שלא משתלבים ביחד, ישן וחדש, אשפה וניקיון... היא נראית איום ונורא... השטח של מרכז המבקרים, הקיר עם הצילומים, מיכלי אשפה, מכוניות שחונות בכל מיני צורות שם, חניון גבעתי, הדברים האלה שמחלקים את הכביש" (גרינברג 2015 ריאיון).</p> <p>"...זה בעצם אתר ארכאולוגי שהוא מתחת לכפר פלסטיני - מתחת ליישוב... לגמרי לא משתלב... אתר עתיקות שלצערי הרב הוא מנותק מהכפר..." (מזרחי 2015 ריאיון).</p>	<p>ביקורתיים כלפי המרחב, אך רואים אותו כמצוי במגמת שיפור והתקדמות כתולדה של החפירות והפיתוח.</p> <p>"... אפשר לראות את זה שאתר התיירות חי ואנשים באים ואין שום... בוא נאמר, הוא לא מפריע לתושבים של סילוואן. לתפיסתי הוא לא מפריע לתושבי סילוואן והוא אפילו באיזשהו שלב עוזר..." (שוקרון 2015 ריאיון).</p> <p>"... הוא לא משתלב בדיק בגלל שהוא אסתטי, במידה מסוימת כאשר אתה משווה את זה לסילוואן ולבתיים בוואדי חילוה ואתה רואה את העוני... הוא בולט בדשא הירוק ובשבילים הנקיים ובתיירים, אז הוא ממש לא משתלב... (גדות 2015 ריאיון).</p>

מסגרת ההבנה	בעלי עניין מעמותת אלע"ד	בעלי עניין מהרשויות	בעלי עניין מתנגדים ופעילי שלום	בעלי עניין – חופרי 'עיר דוד'
תהליכי קבלת החלטות	<p>מתארים תהליך סדור, הגון, חוקי, שקוף, לגיטימי וציבורי.</p> <p>"...הקמת האתר החלה בזה שבועם לאחר כניסה של יהודים לגור במרחב הזה שנקרא עיר דוד... החליטו אותם אנשים שגרו כאן לעזור את התודעה, ו"ז לא להשאיר את התודעה חבויה, לא להשאיר אותה לעצמם, לבוא ולהגיד לעם ישראל, לא רק באופן מטאפורי באנו לכאן כי זה ירושלים, אלא ממש להראות את זה, לחשוף את זה" (רגונס 2015 ריאיון).</p>	<p>נאחזים בתהליכים סדורים, חוקיים, לגיטימיים ושקופים, כולל הדגשת מקומו של בית המשפט בסוגיות הללו.</p> <p>"...זכותם של יהודים לרכוש קרקע ולגור שם. אני מגבה, גיביתי ואגבה את זה לעולם. אני חושב שזה לגיטימי... שאנשים יקנו נכסים במחיר השוק ומעבר לכך במתכונת שנושית ושאופי של שכונה טיפה משתנה, אני לא רואה עם זה שום בעיה, כל עוד זה נעשה במסגרת החוק ובמחיר שוק בצורה ההוגנת ביותר... יהודים ציוניים שמאוד אכפת להם, שמוכנים לגור שם בגלל הערכיות של המקום" (ברקת 2015 ריאיון).</p>	<p>חוסר שקיפות, התנהלות במחשכים, דורסנות וחוסר שיתוף, חד-צדדיות.</p> <p>"...היה בעצם מפעל חשאי ממלכתי שתכליתו ליטול מידיים פלסטיניות בתים מסומנים והעברתם לעמותות בשיטות שונות... ואז זה התגלה. מאוקטובר 91 הייתה כניסת מתנחלים לסילוואן... נבע מהחלטת ממשלה באוגוסט 2005 – שבועם מיסדה את כל האזור הזה, בעצם של אגן העיר בעתיקה... וכאן אנחנו רואים שהמפעל הזה נכנס להילוך גבוה" (זיידמן 2015 ריאיון).</p>	<p>חושבים שתהליכי קבלת החלטות ראויים ומסודרים, אם כי הם ערים לכוחם של אלע"ד והמסד בהובלת ההחלטות במרחב.</p> <p>"... עד 1991 זה היה בעיקר קניית בתים אבל ב-1995 זה הפך לאתר ארכאולוגי. אז שמעו הם לקחו אתר שהיה בשום מקום והפכו אותו באמת לפנינה וגם המידע הארכאולוגי זורם... קצב הפיתוח של האתר... הוא מהיר, אין ספק. מהיר מד" (גדות 2015 ריאיון).</p>
ערכים	<p>ביטוי נרחב לתחום זה בדבריהם. חברי הקבוצה מציגים לרוב ערכים יהודיים ואישיים.</p> <p>"... אני מרגיש שאני שליח... אני מרגיש שהיסטורית עיר דוד הייתה ירושלים הקדומה, גורשנו ממנה לפני 2000 שנים ומאז יהודים ניסו לחזור להתיישב בירושלים... שליח של היהיסטוריה, אני חושב שהפריקט הזה הוא על-מפלגתי ומעל כל המחלוקות, אני חושב שהרקע ההיסטורי שעיר דוד מדברת עליו הוא כמעט לכולם" (בארי 2015 ריאיון).</p>	<p>ניכר ביטוי נרחב לתחום הערכים בדבריהם.</p> <p>"...שם היתה ירושלים הקדומה אז ברוח... מבחינתי האמירה הזו היא אמירה ערכית שהיא בעדיפות מוחלטת על שיקולים אחרים..." (ברקת 2015 ריאיון).</p> <p>"... באופן אישי אני מאוד בא מהצד של זכויות האדם, מאוד מאוד חזק אצלי דמוקרטיה וזכויות. זה ממש לדעתי הבסיס היהודי והאמונה המוסרית והיהודית שלי בארץ, למרות שאני ימני... אני לא בא לשלול זכויות של אנשים שגרים שם לא משנה לאן הם שייכים... כל זמן שהם אזרחים ומגיעות להם זכויות, אין לי מלחמה איתם" (גולדשטיין 2015 ריאיון).</p>	<p>הערכים מקבלים ביטוי נרחב בדברי קבוצה זו. מציגים בעיקר ערכים אוניברסליים.</p> <p>"... המנדט הראשון של העמותה שלנו זה למנוע פגיעות בזכויות אדם... מסר לציבור שיש איזה עניין דתי רוחני מוסרי, לא רק סיפור טכני, משפטי או פוליטי..." (אשרמן 2015 ריאיון).</p> <p>"... תושבי סילוואן הם אלה שלא קבלו ייצוג. הם קבוצה שנופגעה... אני חושב שהפיתוח הזה בסופו של דבר נעשה בחטא, ויש כאן סכסוך פוליטי שצריך לפתור אותו... המקום הזה צריך להכיל את כולנו, עמים שונים, דתות שונות, תרבויות שונות, אורח חיים שונה, לאומים שונים... במונח הזה זה ניצול, אתה יכול לקרוא לזה גם עושק" (מזרחי 2015 ריאיון).</p>	<p>קבוצה זו ממעטת לעסוק בערכים, אם כי הם באים לביטוי בדברי מריבה.</p> <p>"...אני חייב להיות הכי שקוף שאני יכול, שהארכאולוגיה היא לא שלי, היא של הציבור ולכן אני מתייחס לזה מאוד בחרדת קודש בהיבט הזה... נכון שיש שם הרבה מאוד קונפליקטים של חיים של בני תרבות אחרת, בני דת אחרת, בין מעמד כלכלי בוודאות יש הבדלים מעמדיים, בין רוב הפלסטינאים, אבל הכל בסוף יש לו מן מחולל אחד וזה שאנחנו חושבים שזה שלנו והם חושבים שזה שלהם" (גדות 2015 ריאיון).</p>

שימוש בניתוח על פי מרכיבים אלה, חשף כי בעלי העניין אשר להם שיוך פוליטי מובהק, קרי אנשי עמותת אלע"ד מחד גיסא, ומולם פעילי השלום ואנשי עמותות השמאל מאידך גיסא, מחזיקים

בתפיסות מנוגדות, הנובעות באופן מובהק מהשקפת עולמם הפוליטית. שתי קבוצות בעלי העניין האחרות – אנשי הרשויות הסטטוטוריות והארכאולוגים – הציגו תפיסות מאוזנות ומתונות יותר. נראה לפיכך כי בעלי התפקידים הרשמיים במרחב, פועלים באופן מקצועי יותר ומושפעים פחות מהשקפת עולמם הפוליטית. המניע שלהם מצטייר בראש ובראשונה כמקצועי, ורק אחר כך ניכר כי הם נותנים מקום להשקפתם הפוליטית בתפיסתם את האתר.

דיון ומסקנות מדעיות ויישומיות

דיון בממצאי המחקר אל מול הספרות מחזק את טענתם של החוקרים (Poria and Ashworth 2009), כי אתרי מורשת הינם מקור עכשווי לסכסוכים ובעצם קיומם מחזקים ומשמרים אותם. הממצאים הולמים גם את הגישה של חוקרי מורשת אחרים, אשר טענו כי אתר תיירות המורשת 'עיר דוד', עושה שימוש בפעילות תיירותית על מנת לקדם מטרות פוליטיות (Cohen-Hattab and Shoval 2015; Noy 2012). הקשר האינטראקטיבי בין הסכסוכים ואתרי מורשת בא לביטוי במחקרים נוספים, כגון לוז (2004), או רייטר ולהרס (2013). לצד זאת, מציגים ממצאי המחקר מורכבות, אשר נראה כי עד כה נעדרה מן הדיון. ניתוח גישות בעלי העניין על פי מודל מסגרות ההבנה, מציג תמונה מורכבת ועתירת דקויות. מחקר זה מציע הסבר הקושר את שימור הקונפליקט עם סיבת קיומם של ארגונים המאגדים בעלי העניין המתנגדים לפיתוח אתר המורשת – שמרבייתם מצויים בקבוצת פעילי זכויות האדם ואנשי עמותות השמאל – רואים בתפיסה זו עילה לקיומם הארגוני. ניתן להסיק מכך כי התפתחות אתרי מורשת, עשויה להוות קרקע פורייה ליצירת קבוצות בעלי עניין, אשר כל עיסוקן מתמקד בהתנגדות לפיתוח. ניתוח ממצאי המחקר אל מול הספרות, מייחס משקל רב יותר מאשר בעבר לתפיסות בעלי העניין בכל אתר מורשת מתפתח. המסקנה היא כי הנרטיב של בעלי העניין, לצד אופי המניעים האישיים שלהם, עשוי לקבוע את קצב התפתחות האתר כמו גם את אופי התפתחות המורשת באתר. מאידך גם לסיבות ולנרטיבים של בעלי העניין עלולה להיות השפעה כבדת משקל על עוצמת הסכסוכים המתרחשים באתרי מורשת.

הפער הנרטיבי בין בעלי העניין ניכר היטב גם בסוגיית החפירות הארכאולוגיות. ניתוח דברי בעלי העניין ופרשנות הדברים, מראה כי כל צד מתאר מציאות סובייקטיבית-נרטיבית משלו, במקביל למציאות הסובייקטיבית-נרטיבית של הצד שכנגד. החפירות מייצגות פן נוסף של הקונפליקט ובעלי העניין עושים בהם שימוש להצדקת טיעוניהם. מטבע הדברים מציאות החפירות הארכאולוגיות את ממצאי העבר ועל כן הם מהווים כר נרחב לפרשנות המשמשת להוכחת טענות קניין וליבעלות על המורשת ועל המרחב הגאוגרפי של החפירות.

מסקנות המחקר עשויות לשמש מסגרת תאורטית לניתוח התפתחותם של אתרי מורשת ב"שטחי מריבה". התהליך כולל את השלבים הבאים:

1. זיהוי המחלוקות השונים הקיימים במרחב ואפיונם
2. ניתוח ודירוג עוצמת המחלוקות ומתן משקל יחסי לכל אחד מהם
3. זיהוי הקונפליקט המרכזי ודירוג עוצמתו במרחב הנדון
4. ניתוח הקונפליקט המרכזי והשפעתו על האתר בהתאמה לבעלי העניין השונים.

להלן סיכום תמציתי של שלבי המסגרת התאורטית כפי שבאו לביטוי במחקר זה:

שלב א: בחינה ומיפוי של הגורמים המשפיעים על יצירת המורשת: סוג המורשת, תהליך היווצרות תחושת זהות המקום על ידי בעלי עניין מרכזיים, תוך בחינת קיומה (או אי-קיומה) של הסגה מרחבית.

שלב ב: מיפוי בעלי העניין הפועלים במרחב, אפיון המוטיבציה שלהם ותייעוד מעשיהם בשטח.

שלב ג: בניית ציר זמן להתפתחות האתר, תוך אפיון תקופות בעלות מאפיינים היסטוריים. רצוי בשלב זה להתייחס גם ל'רוח התקופה' והשפעתה על המרחב.

שלב ד: זיהוי הסכסוכים הקיימים באתר; דירוגם מבחינת עוצמתם וזיהוי הקונפליקט המרכזי והשפעתו על התפתחות האתר.

יש לציין כי מחקר זה נערך בתקופה בה נראה כי האקדמיה בארץ ובעולם פתוחה, ואף מעודדת מחקרים ברוח נרטיבית-פרשנית (ספקטור-מרזל 2010; צבר-בן יהושע 2001; שקדי 2012). למרות שבמחקר זה שולבו שלוש שיטות של מחקר איכותני, ברור כי הוא מוגבל ביכולתו לספק מענה הוליסטי לגבי תהליכי התפתחותם של כלל אתרי תיירות המורשת.

לסיכום מן הראוי לציין כי מחקר זה מציע תבנית תאורטית לניתוח התפתחותם של אתרי תיירות מורשת במרחבים בהם שוררות מחלוקות. תבנית זו הינה פיתוח פרשני, על סמך מקורות מן הספרות, בשילוב תובנות שעלו בממצאים פרטניים בעבודה זו. השימוש במסגרת המוצעת כפוך להתחשבות במרבית ההיבטים שנסקרו לעיל ושקלולם, כדי לנבא את תוצאות התפתחותם של האתרים שבהם יעסוק מחקרם.

מקורות

- בן אריה, י' 1977. עיר בראי תקופה – ירושלים במאה התשע עשרה. יד יצחק בן צבי ירושלים.
- בן אריה, י' (2001). התפיסות והדימויים של ארץ ישראל וירושלים בספרות הנוסעים המערביים של המאה ה-19. בתוך: ר' אהרונסון וח' לבסקי (עורכים), ארץ בראי עברה: מחקרים בגאוגרפיה היסטורית של ארץ ישראל, 213–238, ירושלים: מאגנס, יד יצחק בן-צבי.
- בה, ד' 2007. לקדש ארץ – המקומות הקדושים היהודיים במדינת ישראל. ירושלים: יד בן צבי ומכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- ברקאי, ג' 2006. עיר דוד מילון מושגים. בתוך: א' מירון (עורך), מחקרי עיר דוד וירושלים הקדומה, דברי הכנס השביעי, כרך 1, 7–19, ירושלים: מכון מגלי"ם.
- גולד, ד' 2008. המערכה על ירושלים – האתגר המדיני של ישראל. תרגם מאנגלית: ב' חמד, ירושלים: ידיעות אחרונות וספרי חמד.
- וינריב, א' (עורך). 1987. חשיבה היסטורית – קובץ מאמרים בפילוסופיה של היסטוריה, כרך ב', תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- כהן-הטב, ק' 2006. לתור את הארץ – התיירות בארץ ישראל בתקופת המנדט 1917–1948. ירושלים: יד יצחק בן-צבי.

לוז, נ' 2004. אחרם אלשריף בשיח הציבורי הערבי הפלסטיני בישראל: זהות, זיכרון וקולקטיבי ודרכי הבניה. פרסום מס' 3/34, מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות בע"מ, ירושלים.

ליון, י' וע' מזר. 2002. הפולמוס על האמת ההיסטורית במקרא. יד יצחק בן צבי ומרכז דינור, ירושלים.

לוינסון, ש' 2011. הסגה מרחבית: מקרה הבוחן של המקדש והגנים הבהאים בחיפה. עבודת גמר מחקרית (תיזה), החוג לגאוגרפיה ולימודי סביבה, אוניברסיטת חיפה.

לימור, א' 1998. מסעות ארץ הקודש: עולי רגל נוצרים בשלהי העת העתיקה. יד יצחק בן צבי, ירושלים.

ספקטור-מרזל, ג' 2011. המחקר הנרטיבי כפרדיגמת מחקר פרשנית. בתוך: ע' גוברמן וג' ספקטור-מרזל (עורכות), שבילי מחקר – רשות המחקר הבין-מכללתית, שנתון מס' 17, תל אביב: מכון מופ"ת.

פופר, ק' 2003. החברה הפתוחה ואיביה. תרגום: א' אמיר, ירושלים: הוצאת שלם.

צבר-בן יהושע, נ' (2001). מסורת וזרמים במחקר האיכותני: תפיסות, אסטרטגיות וכלים מתקדמים, דביה, תל אביב.

צדקיהו, ע' 2015. "אשר בירכנו את סביבותינו": התלכדות התנועה האסלאמית בישראל סביב מסגד אל-אקצא. ביאן, הערבים בישראל, 6, 3-6.

צינמון, ג' 2008. האתר הארכאולוגי כמכונן זהות מקומית: מקרה המבחן של קהילת שכונת עיר גנים וקריית מנחם, ירושלים. בתוך: מ' פייגה וצ' שילוני (עורכים), קרדום לחפור בו: ארכאולוגיה ולאומיות בארץ ישראל, 187-206, מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

קולינגווד, ר"ג. 1987. טבע האדם והיסטוריה אנושית. בתוך: א' וינריב (עורך), חשיבה היסטורית – קובץ מאמרים בפילוסופיה של היסטוריה, כרך ב', 139-154, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

רייטר, י' ול' להרס. 2013. עיר ובלבה מסגד – יישוב סכסוכים במקומות קדושים: פרשת המסגד הגדול בבאר-שבע. מחקרי מכון ירושלים לחקר ישראל מס' 429, מכון ירושלים לחקר ישראל, ירושלים.

רייך, ר' 2011. לחפור את עיר דוד – המקום שבו החלו תולדותיה של ירושלים. ירושלים: יד יצחק בן-צבי.

רפפורט, מ' 2009. עסקה אפלה בסילוואן. עיר עמים, ליציבות שוויון ועדיית מדיני מוסכם בירושלים.

<http://www.ir-amim.org.il/he/report>

שילה, ש' 2012. עיר דוד – מאת החופרים לעת התיירים, החפירות הארכאולוגיות והתפתחות התיירות בעיר דוד במהלך השנים 1867-1948. בתוך: א' מירון (עורך), מחקרי עיר דוד וירושלים הקדומה, כרך 7, 161-184, דברי הכנס השלושה-עשר, מכון מגל"ם, ירושלים.

שקדי, א' 2003. המשמעות מאחורי המילים: מתודולוגיות במחקר איכותני – הלכה למעשה. רמות, תל אביב.

שקדי, א' 2012. מילים המנסות לגעת, מחקר איכותני – תיאוריה ויישום. רמות, תל אביב.

Austin, N. K. 2002. Managing Heritage Attractions: Marketing Challenges at Sensitive Historical Sites. *The International Journal of Tourism Research*, 4(6), 447-457.

Ballesteros, E. R., and M. H. Ramirez. 2007. Identity and Community: Reflections on the Development of Mining Heritage Tourism in Southern Spain. *Tourism Management*, 28(3), 677-687.

Beeton, S. 2006. *Community Development through Tourism*. Landlinks Press, Australia.

- Biran, A. 2008. *Heritage Tourism Management: Perception of Heritage Settings and Tourists Behavior*. Dissertation of Doctorate, Ben Gurion University, Be'er Sheva.
- Cohen-Hattab, K. 2010. Struggles at holy sites and their outcomes: the evolution of the Western Wall Plaza in Jerusalem. *Journal of Heritage Tourism*, 5(2), 125–139.
- Cohen-Hattab, K., and N. Shoval. 2007. Tourism Development and Cultural Conflict: The Case of 'Nazareth 2000'. *Social and Cultural Geography*, 8(5), 701–717.
- Cohen-Hattab, K., and N. Shoval. 2015. *Tourism, Religion and Pilgrimage in Jerusalem*. Routledge, London and New York.
- Collins-Kreiner, N. 2008. Religion and Politics: New Religious Sites and Spatial Transgression in Israel. *Geographical Review*, 98(2), 197–213.
- Collins-Kreiner, N., D. Shmueli, and M. Ben Gal. 2013. Spatial transgression of new religious sites in Israel. *Applied Geography*, 40, 103–114.
- Collins-Kreiner, N., D. Shmueli, and M. Ben Gal. 2015. Understanding conflicts at religious-tourism sites: The Baha'i World Center, Israel. *Tourism Management Perspectives*, 16, 228–236.
- Cresswell, T. 1996. *In Place—Out of Place: Geography, Ideology, and Transgression*. University of Minnesota Press.
- Edgell, D. L. 2006. *Managing Sustainable Tourism: A Legacy for the Future*. Haworth Hospitality Press, New York.
- Faulkner, B., and C. Tideswell. 1997. A Framework for Monitoring Community Impacts of Tourism. *Journal of sustainable tourism*, 5(1), 3–28.
- Gatrell, D., and N. Collins-Kreiner. 2006. Negotiated space: Tourists, pilgrims, and the Bahai terraced gardens in Haifa. *Geoforum*, 37(5), 765–778.
- Herbert, D. 1995. *Heritage, Places, Leisure and Tourism*. Mansell, London.
- Hewison, R. 1987. *The Heritage Industry: Britain in a Climate of Decline*. Methuen, London.
- Howard, P. 2003. *Heritage - Management, Interpretation, Identity*. Continuum, London.
- Noy, C. 2012. The Political Ends of Tourism: Voices and Narratives of Silwan / the City of David in East Jerusalem. In: I. Ateljevic, N. Morgan and A. Pritchard (eds.), *The Critical Turn in Tourism Studies Innovative Research Methods*, 27–41, Elsevier, Amsterdam.
- Nuryanti, W. 1996. Heritage and Postmodern Tourism. *Annals of Tourism Research*, 23(2), 249–260.
- Olsen, D. H., and S. A. Ron. 2013. Managing Religious Heritage Attractions: The Case of Jerusalem. In: B. Garrod and A. Fyall (eds.), *Contemporary Cases in Heritage*, Vol. 1, 51–78, Goodfellow Publishers, Oxford.
- Palmer, C. 1999. Tourism and Symbols of Identity. *Tourism Management*, 20(3), 313–321.

Poria, Y., and G. Ashworth. 2009. Heritage Tourism – Current Resource for Conflict. *Annals of Tourism Research*, 36(3), 522–525.

Poria, Y., R. Butler, and D. Airey. 2003. The Core of Heritage Tourism: Distinguishing Heritage Tourists from Tourists in Heritage Places. *Annals of Tourism Research*, 30(1), 238–254.

Poria, Y., R. Butler, and D. Airey. 2004. Links Between Tourists, Heritage and Reasons for Visiting Heritage Sites. *Journal of Travel Research*, 43, 19–28.

Reisinger, Y. 2009. *International Tourism – Cultures and Behaviour*. Elsevier, Oxford.

Rickly-Boyd, J. M. 2012. Through the magic of authentic reproduction: Tourists' perceptions of authenticity in a pioneer village. *Journal of Heritage Tourism*, 7(2), 127–144.

Shilo, S. and N. Collins-Kreiner. 2019. Tourism, heritage and politics: Conflicts at the City of David, Jerusalem. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 24(6), 529–540, DOI: 10.1080/10941665.2019.1596959.

Swarbrooke, J. 1994. The Future of the Past: Heritage Tourism into the 21st Century. In: A. V. Seaton (ed.), *Tourism the State of Art*, 222–229, Wiley, Chichester.

Timothy, D. J., and S. W. Boyd. 2003. *Heritage tourism*. Harlow, Prentice Hall.

Thomas, W. K. 1992. Conflict and conflict management: Reflections and update. *Journal of Organizational Behavior*, 13(3), 265–274.

Tunbridge, A., and G. Ashworth. 1996. *Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict*. Wiley, Chichester.

Weidenfeld, A., and A. Ron A. 2008. Religious Needs in the Tourism Industry. *Anatolia – An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 19(2), 357–361.

ראיונות הנוכחים במאמר (מתוך 43 הראיונות שנערכו במחקר המלא)

שם	תפקיד משמעותי למחקר
אבו דאיייה האני	סוכן ומארגן תיירות פלסטיני מבית חנינא; עמד בראש ארגון סוכני הנסיעות של מזרח ירושלים, מבעלי חברת התיירות N.E.T.
אופנהיימר יהודית	פעילת שלום ופמיניזם מרכזית כירושלים. מאז שנת 2009, מכהנת כמנכ"לית עמותת 'עיר עמים'.
אנסבכר דוד	רב ואיש חינוך – לשעבר מנכ"ל התיירות ב'עיר דוד'.
אשרמן אריק	רב רפורמי ומנכ"ל ארגון "שומרי משפט" – רבנים למען זכויות אדם בישראל. פעיל זכויות אדם, עלה ארצה בשנת 1994.
בארי דוד	מייסד עמותת אלע"ד ומנהלה הכללי מאז הקמתה. תושב 'עיר דוד' ומקים אתר 'עיר דוד' בגרסתו המוכרת כיום (2016).
ברקת ניר	ראש העיר ירושלים במהלך כל תקופת המחקר. תומך נלהב של 'עיר דוד'.
גולדשטיין שאול	מנכ"ל רשות הטבע והגנים הלאומיים החל משנת 2012 ואילך.
גדות יובל	פרופ' לארכאולוגיה, חופר האתר מטעם אוני' תל אביב.
גרינברג רפי	פרופ' וארכאולוג ותיק. ממקימי ובכירי עמותת 'עמק שווה', הפועלת נגד עמותת אלע"ד ב'עיר דוד'.

הורביץ אהרון	מורה ומחנך ותיק. מוותיקי המתיישבים ב'עיר דוד', איש התוכן וההדרכה של עמותת אלע"ד, מנכ"ל ומייסד מכון מגלי"ם של 'עיר דוד'
זיידמן דניאל	עו"ד, הפועל לעצירת פעולות עמותת אלע"ד; מייסד עמותת עיר עמים ועמותת "ירושלים של מטה", העוסקות בהתנגדות לפעילות עמותת אלע"ד.
כהן אביתר	מנהל מרחב ירושלים הקדומה ברשות הטבע והגנים הלאומיים. מנהל את הגן הלאומי 'עיר דוד' בתוקף תפקיד זה מטעם רט"ג.
מזר אילת	ד"ר לארכאולוגיה וחוקרת באוניברסיטה העברית בירושלים
מזרחי יונתן	מייסד ומנכ"ל עמותת עמק שווה, הפועל משנת 2007 לקידום שימוש חברתי רגיש בארכאולוגיה
מסאלחה מחמוד	יו"ר המועצה הדתית לענייני מוסלמים בארץ (ע"ר)
סולימני גדעון	ארכאולוג. רכז השטח של עמותת 'עמק שווה'
עופרן חגית	ראש צוות מעקב התנחלויות של 'שלום עכשיו'. פעילת שלום המתנגדת בעקביות להתנחלות בכלל ובמזרח ירושלים בפרט
פינסקי ראובן	ראש אגף בכיר לתחום מורשת במשרד ראש הממשלה החל משנת 2010.
רגונס אודי	דובר העמותה ומנהל הפרסום ויחסי הציבור של העמותה בין השנים 2005–2012
שוקרון אלי	ארכאולוג שעבד שנים רבות ברשות העתיקות. ניהל את החפירה הארוכה ביותר ב'עיר דוד' בין 1995–2012.
שפילמן דורון	מנהל בכיר ושותף לדוד בארי בניהול עמותת אלע"ד. עומד בראש מערך גיוס התרומות של אלע"ד בחו"ל משנת 2004.